

Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу: акмеологічний аспект

У статті розкрито акмеологічні засади формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури. Визначено поняття «професіоналізм», «професійна компетентність» з позицій акмеології, узагальнено критерії та рівні розвитку професіоналізму викладача вищого навчального закладу.

***Ключові слова:** професіоналізм, професійна компетентність, викладач вищого навчального закладу, акмеологія.*

Сучасний викладач – це професіонал, який орієнтується в наукових досягненнях, в інноваціях психолого-педагогічної науки, володіє різними технологіями навчання, виховання і розвитку студентів, здатний до саморозвитку, самовдосконалення, самоделювання та самопроектування в різних сферах життєдіяльності, в тому числі в професійній [1, 4]. У зв'язку з цим існує постійна неослабна увага науковців до підвищення рівня професіоналізму майбутніх викладачів у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, спроможних виховати активну, самостійну творчу особистість. Проблема професіоналізму як категорії акмеології, що виражається через професійну компетентність, сьогодні знаходиться в центрі уваги багатьох науковців.

Дослідженню теоретичних та методичних засад формування професіоналізму, професійної майстерності та професійної компетентності викладача вищого навчального закладу присвячені наукові роботи таких учених як В. Андрущенко, О. Гура, С. Сисоєва, В. Сластьонін, І. Соколова, В. Юрченко тощо. Останнім часом підґрунтям дослідження сутності, структури та формування професійної компетентності майбутнього педагога, у тому числі й викладача вищого навчального закладу, стали ідеї акмеології, педагогічної акмеології, що передбачають наявність значного потенціалу акмеологічного проектування або самопроектування професійного (життєвого) шляху особистості (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, В. Вакуленко, Ю. Гагін, Н. Гузій, А. Деркач, В.

⁵¹ Проценко Олена Борисівна, кандидат педагогічних наук; доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки; Маріупольський державний університет

Зазикін, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Максимова, С. Пальчевський, Л. Рибалко та інші). Об'єднувальним фактором цих процесів є акмеологічний підхід як вивчення і здійснення практичного вдосконалення педагога через перетворення наявного професійного рівня розвитку у вищий, оптимальний.

Однак, свого наукового вирішення чекає проблема обґрунтування акмеологічних засад формування професійної компетентності у майбутнього викладача вищого навчального закладу.

Тому *метою статті* є визначення акмеологічних засад формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури свідчить про спільні проблеми й завдання вищої педагогічної освіти, аналогічність у методологічних підходах і виявлення інтересу та активізацію пошуків науковців щодо дослідження творчої педагогічної діяльності, професіоналізму, розвитку професійної компетентності педагогів та шляхів удосконалення професійної підготовки, її якості тощо. У Росії з кінця 80-х – на початку 90-х років ХХ століття з'являються дослідження з акмеології – науки, яка вивчає закономірності й феномени розвитку людини на ступені її зрілості й особливо при досягненні найбільш високого рівня в цьому розвитку [2, 5]. Уперше поняття „акмеології” як науки про розвиток зрілих людей було введено видатним психологом М. Рибніковим у 1928 році. Термін „акмеологія” походить від давньогрецького „акме” і визначається як „вища точка, зрілість” (в дослівному перекладі „акме” – вершина, розквіт або вістря). У давнину греки словом „акме” називали період віку в людському житті, коли проявляється зрілість всього, на що здатна ця людина, знаходяться на вершині всі її можливості та сили [3, 7–9].

Пріоритет у теоретичній розробці та практичному впровадженні акмеологічних ідей за загальним визнанням належить Росії. У різних вищих навчальних закладах Російської Федерації було організовано кафедри й лабораторії акмеології. Через аспірантуру й докторантуру розпочато підготовку кадрів вищої кваліфікації за спеціальністю 19.00.13 – психологія розвитку, акмеологія. У вищих навчальних закладах Москви, Санкт-Петербурга, Тули, Калуги, Нижнього Новгороду й інших міст було організовано дисертаційні ради з цієї спеціальності. У 1991 р створено й офіційно зареєстровано Міжнародну академію акмеологічних наук (МАН) із штаб-квартирою в Санкт-Петербурзі й відділеннями в Москві, великих регіонах Росії й за рубежом. З 1994 р. видається теоретичний журнал „Акмеологія”, а з 1997 р – журнал „Питання акмеології”. Регулярно проводяться наукові конференції й симпозиуми з акмеології. У Москві створено Міжнародний акмеологічний інститут – перший навчальний заклад для підготовки спеціалістів-акмеологів вищої кваліфікації [2, 5–6].

В Україні також помітно посилюється увага до акмеологічної науки: створено наукову організацію «Українська Академія Акмеологічних наук» на базі Київського університету імені Бориса Грінченка, діє 24 осередки Академії у різних містах і регіонах нашої країни (Бердянський, Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Запорізький, Київський, Луганський, Львівський, Рівненський, Хмельницький осередки тощо), з 2010 року видається журнал «Акмеологія в Україні: теорія і практика», здійснюються наукові дослідження і проводяться конференції з акмеологічних проблем у вищих навчальних закладах [4, 14–15].

Сьогодні українські вчені визначають акмеологію як науку про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей. Об'єктом акмеології є зріла особистість, яка прогресивно розвивається, самореалізується, головним чином, у професійних досягненнях [3, 7, 14]. Предметом акмеології виступають процеси, закономірності і механізми удосконалення людини як індивіда, індивідуальності, і особистості у життєдіяльності, професії, спілкуванні, що призводять до самореалізації і досягнення вершин у розвитку професійної зрілості [5, 34]. Міра зрілості людини і так звана вершина цієї зрілості, або «акме» - це багатовимірний стан людини, що охоплює значний у часовому відношенні етап її життя й показує, наскільки людина склалася як спеціаліст у певній галузі, зокрема педагогічній, як особистість. Цей стан не є статичний, а навпаки, відрізняється більшою або меншою варіативністю й змінюваністю. Він дозволяє всебічно вивчати закономірності розвитку людини як індивіда (складного живого організму), особистості (ядром якої є ставлення людини до різних сторін дійсності) і суб'єкта діяльності (перш за все, як професіонала), спроможного досягти професійної зрілості [6].

З акмеологічного погляду професійна зрілість – масштабна категорія, яка передбачає розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності поведінки й відносин. Зріла особистість вирізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей,

соціальною активністю, характеризується гуманістичною спрямованістю, а не лише високими професійними досягненнями й ефективною самореалізацією [2, 7].

Слід додати, що специфіка акмеології щодо інших наук про людину полягає в тому, що вона досліджує весь життєвий та професійний шлях особистості. Акмеологія вивчає проблеми вдосконалення, корекції професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й майстерності людина досягає сама, при чому професійна діяльність особистості відіграє провідне місце в її долі.

Основоположними категоріями акмеології на даному етапі її розвитку є «професіоналізм» і «компетентність»

Професіоналізм викладача – це інтегральна характеристика педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності і наявність у педагога професійно важливих якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань по навчанню і вихованню дітей і дорослих.

Під професіоналізмом викладача акмеологи розуміють високий рівень його психолого-педагогічних, науково-предметних знань та вмінь, культурно-моральних якостей, що забезпечують соціально необхідну підготовку молодого покоління до життя. Викладач-професіонал – це спеціаліст, що на високому рівні здійснює професійну діяльність, свідомо самовдосконалюється в процесі роботи, вносить індивідуальний творчий внесок у професію [7].

Професіоналізм в акмеологічному розумінні складається з професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає професійну кваліфікацію та компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та вмінь, у тому числі заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості розглядається як якісна характеристика суб'єкта праці, відбиває високий рівень професійно важливих та особистісно-ділових якостей, креативності, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на професійний розвиток.

Так, професіоналізм викладача вищого навчального закладу має критерії, що поєднані З. Барабановою у такі групи: особистісні, навчально-методичні, педагогічні [8].

До особистісних критеріїв професіоналізму викладача належать такі:

- психологічний (відсутність психологічних маніпуляцій в роботі, знання з психології);
- емоційний (любов до роботи, емоційна стійкість, добрі відносини з усіма студентами);
- комунікативний (взаєморозуміння з колективом);
- рефлексивний (самоконтроль, рефлексія власної педагогічної діяльності).

Навчально-методичними критеріями є:

- когнітивний (досконале володіння навчальним предметом);
- продуктивний (видання педагогічної літератури);
- результативний (високий рівень знань і вихованості);
- методичний (успішне використання на практиці різних методик навчання).

Серед педагогічних показників рівня професіоналізму З. Барабанова виділяє діяльнісний (пошук і впровадження нових форм роботи); креативний (творчість учителя); професійний (наполегливість, об'єктивність, організаторські здібності)

Сукупність особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання педагогічної діяльності, визначається поняттям «професійна компетентність», яке відображає єдність теоретичної та практичної готовності педагога. За визначенням С. Пальчевського компетентність передбачає теоретичну та практичну готовність викладача до діяльності. Теоретична потребує аналітичних, прогностичних, проєктивних, рефлексивних умінь. А практична – організаторських (мобілізаційних, інформаційних, розвивальних, орієнтаційних) та комунікативних (перцептивних, педагогічного спілкування, педагогічної техніки). Професійна компетентність педагога трактується вченим як розвиток професійно значущих якостей, які змінюються та стають мобільними, оперативними, адаптованими тощо [3, 60–61].

А. Маркова виділяє кілька видів професійної компетентності, наявність яких указує на зрілість людини в професійній діяльності:

спеціальна компетентність - володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток;

соціальна компетентність - уміння здійснювати спільну професійну діяльність, співпрацювати, а також нести соціальну відповідальність за результати своєї праці;

особистісна компетентність - володіння способами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

індивідуальна компетентність - володіння способами самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійно-особистісного росту, самоорганізації та самореабілітації.

В педагогічній діяльності викладача вищого навчального закладу неприпустима наявність вузькоспеціальної компетентності, його професіоналізм визначається поєднанням усіх її видів. Про це необхідно пам'ятати в процесі підготовки майбутнього викладача до педагогічної діяльності, адже наявність професійної компетентності вимагає осмислення широкого спектру педагогічних, психологічних, соціальних та інших проблем, пов'язаних з освітою.

Отже, важливим етапом формування професійної компетентності майбутнього викладача є його навчання у вищому навчальному закладі в умовах магістратури. Досягти високого рівня сформованості професійної компетентності викладача на засадах акмеології можна, якщо в процесі навчання у нього розвивати:

прогнозування, передбачення розвитку ситуацій, що виникають в процесі виконання професійної діяльності;

саморегуляцію, що проявляється в умінні управляти своїми емоціями, високої працездатності, стійкості у стресових ситуаціях, здатності мобілізувати свої ресурси у будь-який час;

смівливість, своєчасність та нестандартність під час прийняття правильних рішень;

креативність, що проявляється не тільки у високому творчому потенціалі, але й у спеціальних уміннях нестандартно й ефективно вирішувати професійні задачі;

адекватну мотивацію досягнення [7].

Таким чином, формування професійної компетентності майбутнього викладача вищого навчального закладу на засадах акмеології забезпечується за умови стимулювання досягнення акме, готовності викладача до професійно-педагогічної самореалізації. Ознайомлення магістрантів з основними положеннями акмеології позитивно впливатиме на пізнання і розкриття як власного потенціалу, так і потенційних сил їхніх майбутніх студентів; сприятиме усуненню перешкод, що заважають формуванню професіоналізму, самовдосконаленню, самореалізації, саморозвитку, саморуку до акме.

У перспективі нами вбачається обґрунтування концепції професійної підготовки викладача вищого навчального закладу на засадах акмеології.

Література

1. Акмеология з основами психології кар'єри: навч. посібник / Уклад. О. М. Гавалешко, В. В. Пасніченко., Т. А. Кривко. – Чернівці: Рута, 2004. – 84 с.
2. Акмеология образования: программа учебной дисциплины кафедры акмеологии РГПУ имени А. И. Герцена [Електронний ресурс] / Уклад. Л. А. Балакирева. – Режим доступу: www.akmeo.rus.net/index.php?id=153
3. Барабанова З. П. Развитие акмеологической культуры педагогов как условие освоения личностно ориентированного взаимодействия [Электронный ресурс] / З. П. Барабанова. – Режим доступу: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/school_akme_vestnik_akme_akme_3_2009_barabanova_razvitie_akmeolog_kulture/
4. Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії і практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії (порівняльний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Валентина Миколаївна Вакуленко. – Луганськ, 2008. – 46 с.
5. Козир А. В. Акмеологічний підхід до формування професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін [Електронний ресурс] / А. В. Козир. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/kns2_13.php.
6. Пальчевський С.С. Акмеология: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / С.С. Пальчевський. – Київ : Кондор, 2008. – 398 с.
7. Перевозчиков В. І. Актуальні питання розвитку акмеологічної науки в Україні / В. І. Перевозчиков // Акмеология в Україні: теорія і практика. – 2010. – № 1. – С. 14–17.
8. Разина Н. А. Акмеологический подход к развитию профессионализма современного педагога в инновационной образовательной среде средней школы [Электронный ресурс] / Н. А. Разина. – Режим доступа: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/school_akme_vestnik_akme_akme_3_2009_razina_akmeolog_podhod_k_razvit/

Protsenko H.

Professional competence of the Higher Education Teacher: acmeological aspect

Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

In the focus of the article is acmeology as a science which studies attaining by higher education teachers the heights of self-realization in their professional activity, in forming and improving their professional competence. The definitions of “professionalism”, “professional competence” are analyzed and characterized as basic categories of acmeology. The criteria of professionalism development of the higher education teacher (personal, educational-methodical, pedagogical) are determined. The author discloses the components of teacher professional competence (special, social, personal, individual) which stimulate acquiring different ways of self-development and self-organization by the teacher. It is proved in the research that achieving professionalism and professional competence development of prospective higher education teachers at master’s level based on acmeology is possible under the condition of their abilities to plan future professional activity, work out the acmeogram of professional achievements; perform self-regulation, handle emotions, develop high level of working capacity; search out nonstandard timely solutions to professional problems; creativity; appropriate motivation of achievements.

Key words: *professionalism, professional competence, higher teacher, akmeology.*